

МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ НА ЗАКАРПАТТІ

ЕНДРЕ ДСРДЬ БАРТФОІ, ЕНИКИ ШАШ

Аспірант PhD, докторантура географічних наук факультету природничих наук
Пейчського наукового університету, Bartfai.Endre@uni-bge.hu,

Аспірант PhD, докторантура географічних наук факультету природничих наук
Пейчського наукового університету, seni@kmf.uz.ua

A történelmi Magyarország fürdői világszerte nagy elismertségnek örvendtek a XIX. század vége óta. Budapest mellett vidéken, a Felvidéken, Kárpátalján és Erdélyben is számos városban működtek gyógyfürdők, melyek jelentős része a trianoni szerződés után elszakadt az anyaországtól. A II. világháború előtt a Felvidék és Kárpátalja „hazatért”, és bekapcsolódott a turizmusba. A tanulmány az 1930-as évek végén mutatja be Kárpátalja elismert fürdővárosait, gyógyfürdőit, az ezekhez kapcsolódó szálláshelyi szolgáltatásokat, létesítményeket. Áttekinti a gyógyvizek összetételét, a különböző betegségek gyógyításában kínált lehetőségeit. Vizsgálja annak okait, hogy miért nem fejlődtek az ezt megelőző közel két évtizedben, milyen fejlesztéseket kezdeményeztek a magyar hatóságok a hazai turizmusba való bevonásuk érdekében.

Kulcsszavak: Kárpátalja, gyógyfürdők, források, szálláshelyek, gyógyvizek, gyógyvizek összetétele

АБСТРАКТ

Since the end of the XIX. century, the baths of the historical Hungary have been appreciated worldwide. Besides Budapest, spas operated in many towns in the Highland (Felvidék), the Transcarpathian (Kárpátalja) region and in Transylvania (Erdély). Most of these were torn away from Hungary after the Trianon Treaty. Before the World War II, the Highland and the Transcarpathian region returned „home”, and joined the domestic tourism of Hungary. This study presents the known and recognized bath towns and spas of the Transcarpathian region and the related lodging facilities and services. It reviews the composition of the healing waters and their potential in curing different diseases. The study analyses the causes of why these facilities and services have not been developed in the last two decades, and what developments were suggested by the Hungarian authorities in order involve them in the domestic tourism.

Keywords: The Transcarpathian region, spas, springs, lodging facilities, healing waters, composition of healing waters

Вступ

Природа щедро обдарувала Угорщину лікувальними водами, які уже протягом століть допомагають в одужанні та оздоровленні як місцевих мешканців, так і приїжджих. Історія вітчизняних купалень сягає ще римських часів, пам'ятки з того часу і досі можна побачити в багатьох місцях сучасного Будапешта. В епоху Середньовіччя за правління короля Матяша поруч джерела, що витікало біля підніжжя гори Геллерт, уже діяла королівська купальня, а в частині турецького панування була збудована ціла низка купалень,

деякі з них приймають відвідувачів по сьогодні. У XVIII та XIX ст. використовували води, що пробивалися на поверхню природним шляхом, а наприкінці XX ст. цілющі мінеральні води піднімали нагору штучним бурінням свердловин.

На території історичної Угорщини – в Північній Угорщині¹ (на угорській мові Фелвїдейк), в Закарпатті (на угорській мові Карпатоля), в Трансільванії² (на угорській мові

¹ Територія сьогодні розташована у Південній частині Словаччини.

² Територія сьогодні розташована в Румунії.

Ердель), в Південній Угорщині³ (на угорській мові Делвідейк), у багатьох містах та курортах діяли відомі та визнані лікувальні заклади-купальні. Внаслідок Тріанонського (Версальського) договору значна їх частина опинилася за межами Угорщини, але після міжнародних політичних подій другої половини 1930-х років – у результаті Першого Віденського арбітражу – частину Північної Угорщини, Закарпаття та Трансільванії було «повернуто». Курортні об'єкти, що знаходилися на цих територіях, разом із побудованими на їх базі готелями повторно були включені до туристичної галузі Угорщини.

Мета нашого дослідження – дати загальну характеристику відомих на Закарпатті міст-курортів, де діяли лікувальні купальні, пов'язаних із ними готельно-туристичних закладів наприкінці 1930-х років. Також у публікації простежено склад мінеральних вод, можливості лікування з їх допомогою різноманітних хвороб. Ми спробували з'ясувати, чому ці об'єкти не розвивалися у попередні два десятиліття, які реформи ініціювала угорська влада для їх залучення у вітчизняну туристичну галузь.

Методичну основу нашого дослідження становило насамперед опрацювання різноманітних тогочасних публікацій. Базові дані ми почерпнули з двох праць, виданих 1939 року: додаток II про *Закарпаття «Книги подорожуючого»*, а також праця Ференца Попа *«Лікувальні джерела та лікувальні купальні на повернутих Північної Угорщини та Закарпатті»*, що побачила світ у третьому номері *«Геологічного вісника»*. Крім цього, були проаналізовані праці, присвячені історії туризму на Закарпатті, тогочасні газети та архівні дані, а також відомості, зібрані на місцях.

Також нашим завданням є подати нові дані та інформацію, дати загальну картину

³ Територія сьогодні розташована в Сербії та Хорватії.

про купальні Закарпаття, можливості їх використання з метою оздоровлення, та про пов'язані з ними об'єкти і послуги готельної інфраструктури.

Цільова територія: Закарпаття

Короткий географічний опис Закарпаття

Гірський регіон, що з півночі межує з Угорським басейном, разом із басейнами між горами називаємо Північною Угорщиною. Північно-східна Угорщина⁴ простяглася від перевалу Зборовський до перевалу Боршавського. «Цю північно-східну Угорщину неправильно називають ще і Підкарпаттям, але це не підніжжя Карпат, а самі Карпати і тут проживають як секеї⁵, так і словаки, тому ця назва неправильна», – відзначав Єнев Чолнокі у своїй лекції про географію туризму в Угорщині. Однак попри це територія так і зберегла свою назву. Північно-східна Угорщина має однорідну структуру, складається з північно-східних Карпат та вулканічного пасма, що простягаються перед ними. Для Карпат тут характерні пісковики, вапнякові утворення зустрічаються тільки в окремих місцях. Кристалічний хребет гірського масиву проявляється тільки між долиною Тиси та долиною потоку Середня, в районі Рахова та Великого Бичкова. Дві його найвищі вершини – Піп Іван (1940 м) та Торояга (1939 м). Подібно до цих територій, у зоні пісковиків, переважає характер давнього кряжу. Пісковики стали повністю еродованими, потім однією масою піднялися доволі плоскими вершинами. Одноманітність масиву порушують тільки долини рік.

Уздовж усього підніжжя північно-східних Карпат простягається Вигорлат-Гутинський

⁴ Східна частина території Північної Угорщини та Закарпаття.

⁵ Угорськомовна етнічна група.

вулканічний хребет. Річки, що беруть початок з Карпатського вододілу, через ворота вулканічного пасма стікають до Альфельда⁶. Сам вулканічний хребет складається з молодих андезитових, трахітових та ріолітових вулканів. Перша група хребтів простяглася розлогою дугою між долиною Лаборця й Ужа з горою Вигорлат висотою 1074 м, друга – між Ужем та Латорицею з вершинами Маковиця та Синяк (1014 м), третя – між Латорицею та Боржавою з горою Бужора (1085 м), четверта – Виноградівські гори (878 м), що простяглися між Боржавою та Тисою, п'ята – гори Оаш і Кевгат між ріками Тиса, Самош та потоком Маро, що впадає в Ізу. Шосту групу вулканічного хребта становить масив з горою Гутин (1447 м), яка є найвищою в хребті.

Між вулканічним хребтом та пісковиками тягнеться поздовжня западина, яка становить природну перешкоду для потоків, що стікають з гір-пісковиків, об'єднуються тут у більші і течуть далі. Так, наприклад, через ужгородські ворота тече Уж (Унг), об'єднавшись з притоками Люта та Тур'я. Багато приток має Латориця (Латорца), Боржава (Боржа), а найбільше Тиса. Поздовжня долина тут найширша, цю частину називають Марамороським басейном, межі якого становлять Іза та Тиса. Сюди впадають Верхня Тиса разом з притоками Вішеу (Вішо), Кісва (Касо), Шопурка (Дьертянош), Тересва (Тороц), Терєбля (Талабор) і Ріка (Нодяг).

Лінія вододілу широка, простягається вздовж плоских гір, потоки тут ще не прорізали глибоких долин, внаслідок чого перевали тільки трохи нижчі від навколишніх гірських вершин, ними легко проїжджати. Найвідоміші з перевалів: Зборовський (559 м), Бескидський (584 м), Ужоцький (889 м), Середньо-Верецький (841 м), Яблуницький

(Татарський) (931 м) і високий перевал Боршавський (1418 м).

Високі вершини масиву вишикувалися вздовж старого кордону. На північний захід від Ужоцького перевалу гора Галич (1335 м); на захід від Середньо-Верецького перевалу Пікуй (1407 м), а на схід від перевалу – гора Чорна Ріпа (1289 м). Продовжують умовний ряд Попада (1742 м) біля витоків ріки Терєбля, на південь – Говерла (2058 м), на захід від неї Петрос (2022 м), а далі на південь – Піп Іван (2026 м).

Найбільш правильні назви гірських масивів пісковиків такі: від перевалу Зборовський до перевалу Лупківський — Лісові Карпати, від перевалу Лупківський до Середньо-Верецького перевалу перевалу — Східні Бескиди, від Середньо-Верецького перевалу до перевалу Боршавський — Марамороські гори, а гори в районі Нижніх Воріт — Верховина. Між масивом пісковиків та вулканічним хребтом зустрічається кілька вапняних скель (стрімчаків), з яких найбільш значна скеля Гомоннай. В Марамороському басейні в пісковиках та глині епохи міоцену знаходяться великі поклади солі, яку добувають в Солотвині, Ронасейку та Окна-Шугатагу (Cholonky 1929).

Історичний опис цільової території

До 1918 року Закарпаття було частиною історичної Угорщини. Адміністративно територія поділялася на 4 комітати: Березький, Марамороський, Угочанський та Ужанський.

Березький комітат був одним із комітатів в давньому Затисянському окрузі, на правому березі Тиси. Його площа складала 3 783 км². На півночі комітат межував з Галичиною, на сході – з Марамороським та Угочанським комітатами, на півдні –

⁶ Географічний регіон в Угорщині, буквально перекладається як низовина, низовинна земля.

з Сотмарським комітатом, на заході – з Саболчським та Ужанським комітатами. Населення цієї адміністративної одиниці в 1910 році становило 235.000 осіб.

Марамороський комітат був найбільшим за площею – 9716 км² – територіально-адміністративним утворенням у державі, межував з Галичиною, Буковиною, Березьким, Сотмарським, Солнок-Добокським, Бестерце-Насодським комітатами. Кількість населення становила у 1910 році приблизно 360.000 осіб.

Угочанський комітет з площею в 1213 км² був найменшим у державі. Межував з Березьким, Марамороським та Сотмарським комітатами, а чисельність населення сягала приблизно 92.000 осіб.

Площа Ужанського комітату становила 3230 км², населення – 162.000 осіб (у 1910 році), сусідами цієї територіально-адміністративної одиниці були Галичина, Березький, Саболчський та Земпленьський комітати (Németh 2000).

По суті самостійна політична історія Закарпаття розпочалася з кінця 1918 року і практично реалізувалася на весну 1919 р. Таким чином, історію Закарпаття у період між двома світовими війнами можемо поділити на чотири етапи: 1) *21 березня – 5 травня 1919 р., період Угорської Радянської Республіки*; 2) *як частина Чехословаччини: 6 травня 1919 р. – 2 листопада 1938 р., до Першого Віденського арбітражу*; 3) *2 листопада 1938 р. – 15 березня 1939 р., коли південну частину Закарпаття, де переважно проживало угорське населення (з містами Ужгород, Мукачево, Берегово) внаслідок рішень Першого Віденського арбітражу було повернуто Угорщині, а решта території – де більшість становили русини (українці) – і надалі залишалася в складі Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь*

як автономна територіально-адміністративна одиниця. У грудні 1938 року тут була проголошена спочатку автономія, а згодом незалежна держава Карпатська Україна зі столицею в Хусті. 4) *15 березня 1939 р.* частини угорської армії почали брати під контроль усе Закарпаття. Територія до кінця жовтня 1944 року знову ввійшла до складу Угорщини (Botlik – Dupka 1991).

2 листопада 1938 року відповідно до рішень Першого Віденського арбітражу південно-західні території Підкарпатської Русі площею 1523 км², зокрема й Ужгород з Мукачевом, були повернуті Угорщині. Українська автономія залишилася з територією в 11 094 км². Крім цього, згідно з Віденським арбітражем вона втратила й свою колишню столицю (Ужгород), тому з 3-го листопада новим адміністративним центром Підкарпатської Русі став Хуст.

15 березня 1939 року в другій половині дня в Хусті було проголошено створення незалежної держави Карпатської України, президентом якої став Августин Волошин.

16 березня 1939 року угорські військові частини вступили на територію Карпатської України, таким чином вже через кілька днів весь край був повернутий під владу Угорщини. На повернутих територіях були введено тимчасову адміністрацію як підрозділи Ужанського, Березького та Марамороського комітатів.

З 22 червня 1939 року на території краю було створено Регентський комісаріат Підкарпатської території. Це адміністративне утворення діяло п'ять з половиною років до моменту наступу радянських військ на захід (після поворотних моментів Другої світової війни у 1943 році – у лютому перемога в Сталінградській битві, у липні – перемога в Курській битві) (A II. világháború krónikája 1999).

15 жовтня 1944 року угорська влада видала наказ про евакуацію Ужгорода, з цього моменту угорське державне управління в Закарпатті припинилося (Vehes et al. 2011).

Мінеральні джерела Закарпаття, їх оздоровчі властивості та збудовані на їх основі купальні наприкінці 1930-х років

Лікувальні джерела Закарпаття угорські геологи вивчали, починаючи з кінця XIX ст. Їх геологічне розташування досліджували Тивадар Пошевітц, Ференц Шафарзик, Аладар Вендл, аналіз води проводили зокрема Янош Молнар та Кароль Тан.

Якщо брати за природним походженням, то на Закарпатті зустрічаються мінеральні води, пов'язані з вулканічними процесами (Собранц⁷, Дереновка, Синяк, Свалява, Лумшори, Ужок, Липово, Поляна, Занька, Кобилецька Поляна), наявні лікувальні джерела, пов'язані з осадовими породами (Солотвино, Данилово), а також зустрічаються види мінеральних вод, перехідні між двома попередніми видами (Собранц, Вишкове) (див. рис.1).

У результаті післявулканічної діяльності на території Закарпаття з'явилося багато лікувальних джерел з дуже різноманітним складом води. З мінеральних лікувальних джерел розвідано 44, однак, за оцінками експертів, їх кількість сягає 200. Серед них маємо вуглекислі слабогазовані, лужні бікарбонатні джерела; вуглекислі сильногазовані лужні кислі джерела, які містять різноманітні розчинені солі: гідрокарбонат, натрій і кальцій; а також джерела з багатим вмістом заліза. При співставленні температури джерельних вод спостерігаємо, що багатші на вуглекислий газ води мають меншу на 2-3°C температуру, ніж інші, що ймовірно пов'язане з охолоджуючим ефектом вуглекислого газу.

У водах закарпатських мінеральних джерел у великій кількості зустрічається залізо, що можна пояснити покладами залізної руди, яка виходить на поверхню на південно-східних схилах Вигорлат-Гутинського хребта (Довге, Білки). Гідрокарбонатний натрієвий вміст походить з еруптивних порід, що складаються з

Рисунок 1. Лікувальні купальні та мінеральні джерела Закарпаття

Джерело: Рарр 1939, власне редагування

⁷ У наш час не належить до території Закарпаття

підземних мінералів з вмістом натрію – польових шпатів та слюд. Звідси ж походить і вуглекислий газ, а хлорид натрію та калію вимився з соляних шарів. Внаслідок сильного еруптивного ефекту андезиту Вигорлату в довколишніх водах міститься високий вміст вуглекислоти та сірководню.

Лікувальні води Закарпаття мають широкі можливості використання у медицині. Собранцькі джерела (біля Ужгорода) допомагають у лікуванні шкірних захворювань, артрити, подагри, ревматизму, а лікувальні води Дереновки, Лумшорів, Липова, Поляни, Заньки, Кобилецької

Поляни, Вишкова, Квасів зарекомендували себе в лікуванні хвороб дихальних шляхів, порушення кровообігу, нервових захворювань, проблем із серцем та шлунком, анемії, виснаження. Джерела Солотвина мають відмінний ефект у лікуванні жіночих хвороб та анемії (Papp 1939).

На базі лікувальних вод у цих населених пунктах будувалися оздоровчі купальні та лікувальні заклади з доволі примітивними умовами обслуговування та проживання. У ході їх будівництва використовувалися місцеві підручні будівельні матеріали.

Таблиця 1. Класифікація оздоровчих купалень Закарпаття на основі типу купальні та характеру джерела

Територія/нас.пункт	Купальня	Характер джерела
<i>У долині Латориці між Мукачевим та Волівцем та у долинах, що туди впадають</i>		Вуглекислі лужні та вуглекислі бікарбонатні мінеральні джерела
Занька	купальня	вуглекислі, сірчані, залізні
Свалява	Джерело «Маргіт і Ержебет»	
Липово	купальня	
Поляна	купальня	гідрокарбонат натрію, вугільна кислота, хлорид натрію та калію
<i>Околиці Ужгорода</i>		Джерела післявулканічного походження
Дереновка	Купальня «Дереновка»	Температура води в джерелі 15 °С
Собранц	Купальня «Собранц»	Група джерел перехідного типу: багато вуглекислоти та сірководню, а також кухонної солі вмістом 6,5 г/л
<i>На південному боці масиву Рівна</i>		
Лумшори		
Ужок		Вуглекислі джерела з вмістом заліза
<i>Долина Великого Верху</i>		Вуглекислі мінеральні джерела з вмістом заліза
Вучкове		
Репинне		
Голятин		
Міжгір'я		Навколо витоку джерел утворився пористий вапняковий туф

Територія/нас.пункт	Купальня	Характер джерела
Долина Талабора		Територія багата на мінеральні джерела
Драгове		
Крашовец		
Долина Тересви		Значне різноманіття мінеральних джерел з вмістом заліза
Усть-Чорна		
Комсомольськ		
Руська Мокра		
Кобилецька Поляна	купальня	6 вуглекислих мінеральних джерел з вмістом заліза
Верхня частина Тиси		післявулканічний ефект: багато вуглекислоти та сірководню
Рахів		2 джерела, багаті на вуглекислоти, з вмістом заліза та лугів
Кваси		4 джерела, багаті на вуглекислоти, з вмістом заліза та лугів
Вишкове		джерело перехідного типу: багато вуглекислоти та значний вміст кухонної солі
Солотвино	Купальня «Лайош»	джерела з чистою кухонною сіллю

Джерело: Papp 1939, власне редагування

Готельні місця на Закарпатті

Розміщення туристів, що приїжджали на Закарпаття з метою оздоровитися або відпочити, на повернутих територіях стало справжнім викликом. Загальнодержавна туристична спілка Угорщини (ЗТСУ) у першому номері (за 1940 рік) Статистичного вісника підводить підсумки туристичного обігу за 1939 рік – першого туристичного сезону після приєднання території до Угорщини. Згідно з даними вісника за сезон (з травня по вересень) у 12 населених пунктах Ужанського комітату зупиня-

лося 1508 відпочиваючих, у 13 населених пунктах Березького та Уточанського комітатів – 3744 відпочиваючі, а в 14 населених пунктах Марамороського комітату – 8132 відпочиваючі. Ці люди проживали в організованих у цих населених пунктах готельних закладах, серед них найбільше виділяються Рахів з 4000 туристів та Поляна з 1600 туристів. Ці два міста прийняли 42% від загальної кількості відпочиваючих – 13 384 осіб. Таблиця 2 наводить цікаві дані, які засвідчують зацікавлення населення Угорщини повернутими територіями (Mozolovszky 1940).

Таблиця 2. Підсумки туристичного сезону за 1939 рік (статистика ЗТСУ)

Комітат	Залучені		Відпочиваючі у травні-вересні у залучених населених пунктах та куріях (дворянських маєтках)	
	Населені пункти	курії (дворянські маєтки)	загальна кількість	Витрачені ними суми в пенге ⁸
Абауй-Торна	14	71	1 617	150 420
Бороньо	7	–	620	40 350
Барш і Гонт	11	9	2 743	234 570
Березький і Уточанський разом	13	–	3 744	302 426
Бейкейш	2	–	1 515	141 780
Бігар	2	–	358	19 820
Боршод	18	147	6 219	625 150

Джерело: Mozolovszky 1940, власне редагування.

⁸ Грошова одиниця Угорщини того часу.

Комітат	Залучені		Відпочиваючі у травні-вересні у залучених населених пунктах та куріях (дворянських маєтках)	
	Населені пункти	курії (дворянські маєтки)	загальна кількість	Витрачені ними суми в пенге ⁸
Чонград	2	–	60	4 576
Естергом	2	–	570	53 220
Фейер	9	33	7 264	680 690
Гьомор і Кішгонт	12	–	1 548	110 800
Дер-Мошон	2	–	585	39 690
Гевеш	13	139	3 399	297 150
Комаром	6	–	1 187	111 010
Марамороський	14	–	8 132	761 100
Ноград	14	134	2 014	175 600
Пешт-Піліш-Шолт-Кішкун	27	123	13 947	1 828 050
Шомодь	2	–	3 456	220 780
Шопрон	5	35	193	11 470
Саболч	6	–	685	44 840
Сотмар	5	–	507	35 060
Яс-Нодькун-Солнок	5	–	435	27 430
Толна	6	36	1 164	73 060
Ужанський	12	–	1 508	121 300
Ваш	15	67	2 696	133 902
Веспрейм	12	92	1 823	126 270
Зала	5	–	309	19 760
Земплейн	10	45	740	65 617
Всього	252	931	69 038	6 455 891

Джерело: Mozolovszky 1940, власне редагування.

У зв'язку з вище наведеними даними правомірно постає питання, готельні місця якого типу і якості чекають на туристів у Закарпатті, які існують пропозиції, з чого типу зможуть вибрати вітчизняні та закордонні відпочиваючі, що сюди прибувають.

На підставі «Книги подорожуючого» на Закарпатті можна виділити шість типів готельних місць: готель, мотель, турбаза, гірський туристичний притулок, санаторій, приватна садиба (Таблиця 3). Готелів і мотелів всього нараховується 32; турбаз і гірських туристичних притулків – 16; санаторіїв – 2, а в 21 населеному пункті діяли приватні садиби. І хоча ця цифра

відрізняється від даних про залучені 39 населених пунктів, наведених у Статистичному віснику за 1939 рік, але разом із залученими місцями, вказаними в «Книзі подорожуючого», показники збігаються.

Таблиця 3. Розподіл готельних місць у 1939–1941 роках за населеними пунктами

Готелі/мотелі	
Ужгород	
Готель «Корона»	51 номерів; 67 місць
Готель «Берчені»	45 номерів; 67 місць
Готель «Карпатія»	30 номерів; 50 місць
Готель «Ракоці»	12 номерів; 18 місць
Мотель «Парк»	6 номерів; 10 місць
Собранц – купальня у Собранці	
Курорт при купальні Лумшори	70 номерів; 100 місць нема даних
Готель «Турист»	60 місць
Ужок	
Готель «Спорт»	19 номерів; 27 місць + жіноча спальня зала; 15 місць і чоловіча спальня зала; 18 місць
Берегово	
Готель «Довнат»	16 номерів; 20 місць
«Гранд готель Рояль»	32 номерів; 65 місць
Менші готелі	32 номерів
Мукачево	
Гранд готель «Зірка»	73 номерів; 100 місць
Купальня в Поляні	
Готель при купальні	120 номерів; 120 місць
Синяк	
Пансіон «Флігель Матяш»	нема даних
Воловець	
Готель «Мураха»	9 номерів, 15 місць + спільна спальня зала
Готель «ОМІН»	9 номерів; 30 місць
Готель «Грюнберг»	16 номерів; 28 місць
Косино	
Готель «Новий світ»	нема даних
Готель при купальні	8 номерів
Рахів	
Готель «Будапешт» і готель «Турист»	35 номерів; 45 місць + 2 спальні зали; 16 туристичних місць (ліжок)
Готель «Фрід М»	5 номерів; 12 місць
Готель «Лаутманн»	6 номерів; 11 місць
Солотвино	
Готель «Карпатія»	10 номерів; 15 місць
Кобилецька Поляна	
Готель Андраша Шнайдера	38 номерів; 68 місць
Ясіня	
Чотири невеликі готелі	4–8 номерів
Міжгір'я	
Готель «Дебрецен»	7 номерів; 10 місць
Готель «Штурза»	6 номерів; 10 місць
Вишково	
Два невеликі готелі	нема даних
Турбази/гірські туристичні притулки	
Лумшори; Воловець; околиці Рахова; Синевирське озеро	
Санаторії	
Берегово; Ставне	
Приватні садиби	
Ужгород; Черногорова; Собранц; Ужок; Берегово; Мукачево; Росвигово; Синяк; Свалява; Занька; Косино; Рахів; Солотвино; Кобилецька Поляна; Усть-Чорна; Ясіня; Міжгір'я; Синевир; Шаяни; Вишково; Кваси	

Джерело: «Книга подорожнього» 1939, Реєстр готелів Угорщини 1941, власне редагування.

Уточнити характеристики готельно-туристичних закладів доволі складно, адже у багатьох випадках не наводилися дані щодо кількості номерів, щодо того, які це номери (одно-, дво- чи багатомісні) або щодо загальної кількості місць. Часто маємо тільки узагальнені дані по населеному пункту (таблиця 3). Однак можемо встановити, що як на той час кількість номерів та місць, що припадала на один заклад, була низькою, недостатньою була і кількість номерів з власними ваннами, не вистачало і якісних послуг. Загальнопоширеною було ситуація, коли крім базових послуг – проживання, харчування – надавалася дуже мало інших додаткових послуг. Проте ціни у порівнянні з Угорщиною були нижчі.

У містах та менших населених пунктах – як і загалом по країні – не були вирішені питання водовідведення, центрального водопостачання, чим пояснюється мала кількість номерів із власними ваннами кімнатами (Bardon 1943). У багатьох місцях не було ні електропостачання, ні телефону. Однак завдяки діяльності ЗТСУ після повернення територій Закарпаття до Угорщини рівень обслуговування в готельній сфері зріс.

Також ми спробуємо розглянути, які зміни настали в житті регіону після січня 1939 року.

Одразу після Першого Віденського арбітражу угорський уряд вжив невідкладні заходи, щоб включити повернуті території до загальнодержавного «кровообігу», в тому числі і в сфері туризму. Значним кроком вперед стало те, що 13 січня 1940 року міністр торгівлі та транспорту призначив Бейлу Подані-Гуляша, який до того працював заступником директора АТ «ІБУС», уповноваженим з питань туризму при регентському комісарі Підкарпат-

ської території. Його завданням було «у справах туристичної діяльності на Закарпатті забезпечувати постійний зв'язок між Державною службою туризму Угорщини (ДСТУ) та регентським комісаром Підкарпатської території» (www.adatbank.sk).

Уповноважений з питань туризму Бейла Подані-Гуляш у доповідній записці так прозвітував про виконану за 1940 рік роботу:

- ДСТУ побудувала у Воловці спортивну базу, яка була передана в експлуатацію в середині 1940 р.;
- У Міжгір'ї триває будівництво спортивної бази, яка навесні 1941 року почне приймати туристів;
- Столична влада реконструювала і запустила діяльність готелю «Будапешт» в Рахові, а в Ясінях чекає на відкриття другий столичний готель;
- У Гукливному триває будівництво великої спортивної бази за участі графа Шенборна-Бухгайма.

У Перечині, Великому Березному, Полянї, Воловці, Хусті, Вишкові, Буштині, Тячеві, Солотвині, Діловому, Рахові, Ясінях та Виноградіві готелями та мотелями, що раніше належали євреям, у цей період керують угорські малі підприємці. В Мукачеві 1-го квітня 1940 р. відкривають готель «Венеція», а в Ужгороді – «Карпатія» (Magyar Fürdőélet és Idegenforgalom 1941).

Висновки

На Закарпатті, що внаслідок Трианонського мирного договору було втрачено Угорщиною, в чеську епоху розвиток туристичної галузі не відбувався, купальні, лікувальні

курорти та готелі не оновлювалися та не реконструювалися. Дослідження причин стагнації показало, що Угорщина була біднішою, ніж Чехословаччина, державою, а її політична система більш авторитарною. Вздовж нових кордонів ситуація залишалася напруженою, іноді відбувалися навіть збройні сутички, що перетворило край майже на фронтону зону. Як наслідок в промисловості та торгівлі спостерігався застій, для чеського капіталу ця територія була непривабливою, міста втратили свою природну неповторність, сільське господарство – свої ринки, через що туризм впав до мінімуму. З Угорщини туристи сюди майже не приїжджали, так само як і закордонні відпочивальники майже не прибували на колись популярні лікувальні купальні. Зміна валюти, зростання цін ускладнили життя місцевого населення, рівень життя упав (Brenzovics 2009). Прямим наслідком цього стало те, що угорський капітал теж не поспішав інвестувати у Закарпаття, тому низька якість туристичних послуг так і залишилася, навіть більше – стан готельно-туристичних закладів постійно погіршувався. Серед причин стагнації варто назвати і короткий сезон, який тривав з 20 травня по 15 вересня.

Після повернення території до Угорщини внаслідок Першого віденського арбітражу угорська влада розпочала реконструкцію

зanedбаних готельно-туристичних закладів, було розгорнуто велику пропагандистську кампанію, щоб привабити угорців до краю. На «відрізаних» раніше територіях (Північна Угорщина, Закарпаття, Північна Трансільванія) значення туризму зросло, адже в інтеграційних процесах туризм займав важливу роль (Radvánszky – Sass 2009).

При цьому причиною реконструкцій та оновлень був не тільки туризм, але певну роль відігравала й війна, що наближалася. Географічні характеристики регіону робили його придатним для наступу проти Радянського Союзу, чудовим місцем для військової підготовки, а купальні стали б у нагоді при реабілітації та рекреації поранених у боях військових. Біля готелів та кордонів будувалася лінія Арпада.

Цифри свідчать, що з кінця 1938 року зростає інтерес угорців до Закарпаття, статистика показує збільшення кількості приїжджених у наступні після повернення краю до Угорщини роки.

Після закінчення Другої світової війни Угорщина знову втратила Закарпаття. Характеристика туристичної сфери у цей період, пошук паралелей між подіями в чехословацьку епоху та після розпаду Радянського Союзу стануть темою нового дослідження.

Література

- A II. világháború krónikája (1999): Magyar Könyvklub. Budapest.
- Az Utas könyve. Magyar utazási kézikönyv és utmutató Kárpátalja részletes ismertetője 1938. évi II. kiadás II. kiegészítő füzeté, szerk.: Kaffka Károly Kiadó: Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség, Budapest, II., 1939
- Brenzovics László (2009): Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja és Dialóg Campus Kiadó, Pécs – Budapest, pp. 75–101.
- Bardon Alfréd (1943): Korszerű szállodák építése és berendezése. Idegenforgalmi Propaganda Munkaközösség kiadása, Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Részvénytársaság, Debrecen, p. 16
- Botlik József–Dupka György (1991): Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991, Mandátum – Univerzum, Budapest – Szeged.
- Cholnoky Jenő (1929): Magyarország földrajza. Tudományos Gyűjtemény 101, Danubia Könyvkiadó, Pécs.
- Cholnoky Jenő. (1943): Magyarország idegenforgalmi földrajza. In Markos Béla (szerk.): Az Idegenforgalmi Közigazgatási Szaktanfolyam kiadványai, Idegenforgalmi Propaganda Munkaközösség kiadása, Budapest.
- Jelentés a kárpátaljai területen a múlt évben végzett idegenforgalmi tevékenységről In Magyar Fürdőélet és Idegenforgalom 11(5):7 [1941 márc. 15.]
- Magyarország szállodáinak névjegyzéke (1941), Fekete Guidó (összeállította), Globus, Budapest
- Mozolovszky Sándor (1940): Az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség 1939. évi jelentése. Statisztikai Szemle 1:53–54.
- Németh Adél (2000): Kárpátalja. Panoráma, Budapest.
- Papp Ferenc (1939): A hazatért Felvidék és Kárpátalja gyógyforrásai és gyógyfürdői. Földtani Értesítő 4(3):87–96. Magyarhoni Földtani Társulat, Budapest.
- Radvánszky Bertalan–Sass Enikő (2009): Kárpátalja idegenforgalmának természeti alapjai. In Tóth József–Aubert Antal (szerk.): A Kárpát-medence és etnikumai, Tanulmánykötet Pozsár Vilmos tiszteletére. Publikon Kiadó, Pécs. pp. 51–65.
- Vehes et al. (Vehes, Mikola–Molnár D. István–Molnár József–Osztapec, Jurij.–Oficinszkij, Román–Tokar, Marian – Fedinec Csilla–Cserniczkó István) (2011): Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Studia Regionalistica. Hoverla Kiadó.
- http://www.adatbank.sk/en/8/chronologies/0/chronologies_connected_with_history_of_czechoslovakia_and_subcarpathia/year-1940 (Letöltés: 2013. 08. 04.)